

ROMAN JAKOBSON, *The Kernel of Comparative Slavic Literature*, Harvard Slavic Studies 1, Cambridge Mass. 1953, 1—70.

Još za života Jagićeva pokazalo se, da se koncepcija o slavenskoj filologiji, kako ju je on s Miklošičem bio zamislio, ne će moći održati. Razloga za to bilo je više, i ja ću samo uzgred neke od njih spomenuti.

Područje slavenskih naroda i jezika bilo je golemo. Dok je malo i tek tu i tamo nešto bilo istraženo, mogao je pojedinac sve obuhvatiti i u sebi sažeti, ali što se više zalazilo u pojednost, i što je više bilo onih, koji su te pojednost istraživali, sve je teže bilo pratiti njihov rad i u sebi izmirivati rezultate do kojih su oni dolazili. Osim toga, tomu je pridolazilo i to, da su rasle teškoće s kojima se trebalo boriti, da bi se došlo do takvih knjiga. Jagić je u prvim godištima svojega Archiva sâm ili s drugima davao osvrte na sve što je iole bilo važnije, što je izlazilo na polju slavenske filologije. Za g. 1876—1891. dao je iscrpan, skupan pregled Pastrnek, i od toga je bila cijela knjiga, koja je kao posebni prilog štampana uz 14. knjigu Archiva. Poslije g. 1903. takvih osvrta u Archivu uopće više nije bilo.

Uz ove teškoće dolazile su i druge. Kada se u Petrogradu trebala izdavati Enciklopedija slavenske filologije (na rus. jeziku), Poljaci su, bojeći se da ih ne prikažu neobjektivno, počeli izdavati svoju, poljsku enciklopediju, i od g. 1908. svoj, poljski slavistički godišnjak (*Rocznik slawistyczny*). Za njima su se povelili i drugi, na pr. Česi, pa su i oni sve više brige stali posvećivati *svojem* jeziku i *svojoj* povijesti i književnosti, a manje jeziku, povijesti i književnosti ostalih slavenskih naroda, a kod Rusa je, kao što je poznato, *slavjanovedenie* obuhvatalo sve slavenske jezike i narode — osim ruskoga. Na taj način prividni monizam, kako ga je Jagić zvao, koji se u slavenskoj filologiji podržavao u Beču, Ber-

linu, Parizu i drugdje na Zapadu, u slavenskim zemljama prelazi u dualizam s očitom tendencijom, da ono što je svoje što više potisne ono što je općeslavensko, tuđe, što pripada drugim slavenskim jezicima i narodima. Razumije se, da je na to utjecala i sredina, i zato Jagić u posljednjem svojem članku, u kojem raspravlja o ovim pitanjima (u Baudouinovu zborniku),¹ i ne traži da se predavanja iz slavenske filologije u slavenskim sveučilištima unificiraju, već samo da se — za volju i u interesu slavistike kao cjeline — dogovorno utvrdi »neki kanon disciplina prvoga reda, koje se ne bi imale ni u kojem univerzitetu mimoići«, uz koje bi tada, razumije se, prema veličini i jačini sveučilišta mogao postojati i »čitav niz drugorednih reprezentacija prema mjesnim potrebama«. Premda ovaj zahtjev Jagićev u cjelini nije ostvaren, tj. premda se i dalje — u razdoblju poslije Prvoga svjetskoga rata još i više nego prije — išlo putem podvajanja i jačanja onoga što je svoje na štetu onoga što je opće, ipak se nekom unutarnjom dijalektikom razvitka upravo na tom putu u posljednje vrijeme češće susrećemo s pokušajima integracija, samo što se oni odvijaju s drugih stajališta i s drugim sredstvima, različnima od onih, kojima se služio Jagić i kojima se služila komparativistika od sredine prošloga stoljeća do Prvoga svjetskoga rata.

Tada je sve bilo u znaku evolucionizma, i uporedna se problematika promatrala historijski, u svezama koje su bile vidljive i opipljive i kojima se u historijskom slijedu tražio početak i uzrok. Sada se na ta pitanja počelo gledati funkcionalno, pa su pisci pokretne snage — ono bitno, što slavenske jezike i književnosti čini bliskima i srodnima — počeli tražiti ne u prošlosti, nego u sadašnjosti. Na taj se način i samo pitanje srodstva počelo javljati u drugom, novom svijetlu. Prije se ono kretalo u krugu utjecanja, pa se na pr. ispitivalo, kako su slavenski jezici i narodi utjecali jedni na druge, i kako su utjecali na svoje neslavenske susjede, odn. kakvi su bili utjecaji, koji su k njima dolazili od tih susjeda. Sada su ova ispitivanja prestajala biti ono, što su prije bila, i rezultati dobiveni na njihovoj osnovi, kao i ostali podaci koje su davale historijske nauke, postajali su samo sredstvo na kojem se provjeravalo ono, do čega se došlo drugim, dubljim i apstraktnijim istraživanjima.

U razdoblju između oba rata bilo je još kolebanja. Ono pojavno, vanjsko, bilo je suviše jako i nije se moglo lako prevladati. Pokušaji kao što su Wollmanov i dr. dali su rezultate, koji u svojoj historijskoj uslovljenosti mogu, donekle, biti opravdani, ali se ne mogu prenositi na davnu, iskonsku prošlost o kojoj nemamo nikakvih podataka. Kada Wollman bitne oznake slavenske duše gleda u kolebanju između ekstremnog, krajnjeg individualizma i krajnjeg, jednako ekstremnog univerzalizma, kolektivizma, i kada na drugoj strani spominje slavensku čovječnost, koja prožimlje i nacionalnu svijest kod Slavena, on ne uzimlje u obzir razno-

¹ *Prošlost i budućnost slovenske nauke (slavistike)*, Prace lingwistyczne ofiarowane Janowi Baudouinowi de Courtenay dla uczczenia jego działalności naukowej 1868—1921, Krakov 1921, str. 16—20.

like faktore, koji su pojedinačno, historijski, i povremeno mogli utjecati na oblikovanje ovih ili onih odlika. Zato u ovakvim sudovima o općim odlikama ove ili one književnosti obično ima i dosta maštanja, i dosta uopćavanja, pa Jakobson ima pravo, kada za brojne definicije o slavenskom realizmu, koje su se dosada davale, kaže, da se one samo jednim dijelom mogu primijeniti na slavenske pisce i književne škole uopće, i da bi se s druge strane isto tako mogle primijeniti i na mnoge pojedince, pa i književne škole, koje sa Slavenima nemaju ništa zajedničko.

Gdje onda valja tražiti odgovor na pitanje, što može biti bitno, karakteristično za slavensko književno stvaranje kao cjelinu, i u čemu se ono razlikuje od književnoga stvaranja ostalih evropskih i drugih kulturnih naroda? Čime se odlikuje to stvaranje, i što uvjetuje to, da se ono razlikuje od drugih, da se razvija na svoj način i ima svoja posebna, slavenska, obilježja? — Jakobson, kao i Meillet, Baudouin de Courtenay, Trubeckoj i drugi, nalazi za to odgovor u jeziku, i time se i metodički, i po rezultatima približava radnji L. A. Bulahovskoga (*K istorii vzaimootnošenij slavjanskih literaturnyh jazykov*, Izvestija AN SSSR Otd. literat. i jazyka 1951, X. vyp. 1, str. 37—49), koji je, kao i Jakobson, pošao sa savremenih premisa te, kao i on, došao do sličnih rezultata. Kako je problematika u radnji Bulahovskoga jednostavnija, jer joj je predmet sâm jezik, i kako je njegova radnja vremenski starija od Jakobsonove (Jakobson je i spominje na jednom mjestu), vrijedno je da se na čas kod nje zaustavimo.

Bulahovskij ispituje ono, što danas veže slavenske jezike u cjelinu, te kod toga m. o. dolazi do zaključka, da se srodnost, pa i svijest o srodnosti među Slavenima ispoljava tim jasnije, što se koji slavenski narod više osamostaljuje, što se više — na jednom razvijenijem kulturnom stupnju — vraća na svoje praizvore i upućuje svojim »narodnim«, individualnim putem. Na ovo upućuju osobito raznorazni sintaktički i stilistički elementi, na koje se slavisti prije nisu mnogo obazirali, a Bulahovskij upravo njima posvećuje glavnu pažnju.

Najjednostavnije, i zato dosad najbolje obrađene, bile su leksičke veze među pojedinim jezicima i narodima. Poznato je, koliko je staroslavenski jezik utjecao na različne slavenske književne jezike (na bugarski, srpski, ukrajinski i ruski), koliko je u XIV, XV i XVI vijeku češki jezik utjecao na poljski, a poljski na ukrajinski i bjeloruski i preko njih na ruski jezik, koliko je ruski jezik utjecao na bugarski i na srpski, na ukrajinski i na bjeloruski (osobito u XVIII i XIX vijeku), i obrnuto, koliko je ukrajinski utjecao na ruski (u XIX v.) i na poljski (u XVI i XVII v.). Važniji od leksičkih utjecaja, koji su više javni, vanjski, bili su utjecaji sintaktički, koji su preuzimanjem tuđih sintaktičkih konstrukcija značili znatno dublje podčinjavanje stranom sistemu i podvrgavanje stranom utjecaju. Tu je osobito značajan bio utjecaj latinske sintakse, koji se sa zapada — preko češkoga i poljskoga jezika — širio prema istoku, prema ruskom jeziku i, zatim, obrnuto — postupno, postepeno

oslobađanje od toga utjecaja, koje na jednom već razvijenijem stupnju ide obrnutim smjerom, od istoka prema zapadu. I sada, u toku oslobađanja od stranih utjecaja — u prvom redu u sintaksi, u frazi — u toku osamostaljivanja pojedinih slavenskih jezika, kada bi se očekivalo, da će među njima doći do još većih divergencija, da će se oni među sobom još više cjepkati i razdvajati, dolazi do sasvim obrnute pojave — dolazi do toga, da se oni u nekim svojim kategorijama još više počinju jedni drugima približavati. Bulahovskij to tumači tako, da se ovi jezici u borbi protiv stranih utjecaja vraćaju na govorne norme širokih narodnih masa u kojima se — iako neprimjetno — pod stoljetnim pokrovom vremena do danas nastavlja praiskonske tendencije iz razdoblja, kada među slavenskim jezicima još nije bilo jake diferencijacije. Po riječima Bulahovskog — *»vozvrašćenie k rodnym istokam v postroenii frazy, priblizivšee slavjanskije literaturnye jazyki k sposobam vyraženiija širokih mass, sdelavšee ih bolee nacional'nymi i potomu bolee prigodnymi kak sredstvo kul'tury narodov v celom, okazalos' odnovenno naibolee estestvennym že sredstvom sbliženija slavjanskih jazykov drug s drugom«*. U tome je razlog, zašto *»stroj reči v odnoj slavjanskoj oboločke vse vremja oščuščaetsja esli ne kak rodnoj, to kak blisko rodstvennyj na počve drugoga jazyka«*. Ispitujući i neke forme afektivnoga govora, u koje se u slavenskim jezicima ubraja i član (na pr. u ukrajinskom, u češkom, u poljskom, pa i u našem jeziku), Bulahovskij dodiruje granično područje sa kojega u književnosti polazi i Jakobson.

Jakobson tražeći ono, što neosporno, konkretno veže sve slavenske književnosti u cjelinu, ostaje čvrsto na lingvističkom stajalištu s kojega zaključuje, da, želimo li shvatiti u čemu je bit (jezgra) te veze, treba u prvom redu ispitati kako i na koji način jezik s â m (po sebi) utječe na književno stvaranje, i kada i kako određuje njegove oblike. Drugim riječima, treba u prvom redu uzeti u obzir elemente umjetničkog izraza, koji su najuže vezani za jezik. To će biti pitanja metra, prosodije — pitanja, kojima se u uporednoj povijesti slavenskih književnosti dosada začudo posvećivalo dosta malo pažnje. I Wollman je pomišljao na utjecaj, koji na metriku i stilistiku može imati jezik, ali se nije u to dublje upuštao. Jakobson upravo ovom ispitivanju posvećuje najveću pažnju. Njegove postavke (da se ne da zaniijekati utjecaj jezičke građe na pjesnički oblik, da je metričko bogatstvo u velikoj mjeri ovisno o onome što se njime oblikuje, da je pjesnički izraz direktno ovisan o fonematskom sastavu jezika u kojem se izriče), ma da djeluju odsječeno, nalaze potvrde u primjerima, koje on daje iz različitih književnosti (u prvom redu iz češke i iz ruske, ali i iz naše).² Sklonost nekih jezika na pr. da se u pjesničkoj dikciji služe aliteracijom, nije slučajna, ona ovisi o tome, gdje je u njima mjesto akcenta i kakve suglasničke grupe stoje u početku

² Iz narodnih pjesama; neki su akcenti netočni, na pr. *zâklala mj. zâklala* na str. 34, i sl. Distih *Tô Alîlu vřlo mûčno bîlo, pa Ajkuni tîo progovârâ* (str. 26) recitira se *Tô Alîlu... pa Ajkuni... ili Tô Alîlu... pa Ajkuni...*

riječi. Ako je naglasak na prvom slogu, ili prema njemu naginje, i ako su suglasničke grupe jednostavnije, ovakvi će oblici biti češći. Tako se tumači, zašto se u letskim narodnim pjesmama aliteracije češće susreću nego u litavskima, i zašto ih kod nas (u novoštokavskom) ima više nego u novijem ruskom ili poljskom jeziku. Struktura stiha uopće vezana je za prosodički i sintaktički lik jezika u kojem je stih napisan ili u kojem se on govori. Čehu se ruski, a Rusu opet češki stihovi čine monotoni, jer svaki polazi sa svojih ritmičkih pozicija, a te se kod Čeha oslanjaju na kvantitetu, a kod Rusa na akcentat i na slobodnije povezivanje među slogovima. Strukturalne (tipološke) razlike među slavenskim jezicima, koliko se tiču akcenta i kvantitete, izazivlju korespondentne razlike i između metrikâ, koje ovim jezicima pripadaju (tu Jakobson razlikuje tri grupe: istočnoslavensko-bugarsku, češko-slovačko-hrvatskosrpsku i poljsko-makedonsku). Još više i neposrednije vežu se takve oznake na rimu, na koju utječe i zvučnost suglasnika, i struktura različitih nastavaka i sufiksa. Kod gramatičke rime naziru se u slavenskoj poetici dvije grupe, jedna, koja joj se podvrgava i njome se služi, i druga, koja je svijesno otklanja (tertium non datur). Bogati flektivni sistem i vrlo široke mogućnosti za izvođenja novih riječi od istih osnova (kod Slavena češće nego u drugih jezika, koji nemaju ovih mogućnosti, ili su one u njima vrlo ograničene), dovode do toga, da će se Slaveni češće nego neki drugi narodi služiti izvjesnim tropima i figurama — metonimijom, homeoptonomom, paronomazijom, polypotonom, različnim semantičkim i etimološkim figurama, kojima su se obilno znali poslužiti, na pr., i različni slavenski futuristi u prvim decenijama ovoga stoljeća.

Semantičke nijanse, koje u izvedenicama izviru iz povezanosti izvedenih oblika (bilo po fonetskom afinitetu, bilo po završecima), daju slavenskom izrazu i slavenskim piscima mogućnosti finih, mekih prijelaza, koje bismo uzalud tražili na pr. u njemačkom jeziku ili u nekim drugim indoevropskim jezicima s različnim flektivnim i sufikslnim sistemima. Da se tu radi upravo o slavenskoj (međuslavenskoj) odlici, dokazuje već to, što se ovakvi oblici pored svih teškoća, koje oni izazivlju kada se prevode na strane jezike, lako i gotovo adekvatno mogu prenositi u slavenske jezike. Razumije se, da se ovo odnosi i na aspekt, i na glag. načine, i na ritmičke varijacije u redu riječi (na pr. u ruskom ili u našem jeziku).³

Iz lingvističkog nasljeđa, koje se za slavenske jezike ne da zaniijekati, Jakobsonu nije bilo teško doći do zaključka, da slična lingvistička građa rađa i slične formalne probleme. Može se raspravljati o tome — kaže Jakobson na str. 22. i d. — da li su međunarodna strujanja kao što su klasicizam, romantizam, realizam i simbolizam stvorila specifične slavenske varijante u umjetničkoj ideologiji i u umjetničkoj formi u slučajevima, kada ta forma nije vezana za jezik. Pitanje je ipak, da li bi se

³ Jedini dio, koji je u ovoj studiji prekratko zahvaćen i — gotovo bi se moglo reći — jedva naznačen.

uz neke nacionalne crte u poljskom, češkom ili ruskom romantičarskom slikarstvu ili glazbi mogla otkriti obilježja u kojima se slavensko slikarstvo i slavenska glazba kao cjelina u doba romantike razlikuju od slikarstva i glazbe neslavenskih naroda. Na drugoj strani sasvim je umjesno raspravljati o odlikama slavenske romantičarske poetike ili, recimo, o nekim specifičnim slavenskim odlikama u lirskoj poeziji (na pr. na području simbolizma).

Mi možemo govoriti o slavenskom »slobodnom stihu«, iako je »vers libre« međunarodna pojava. Posebne odlike njegove slavenske varijante predodređene su specifičnim obilježjima slavenske sintakse i u biti zajedničkim jezičkim karakteristikama, koje kod Slavena dolaze do izražaja u tvorbi rečenice.

Ima pitanja, na koja se jednako dobro može odgovoriti bilo da polazimo od ligvističkih fenomena, koji su i sada aktivni, bilo da određene oblike projiciramo na pjesničku potku iz praslavenskog doba. Ono, što od toga treba odabrati, određuje za svaki pojedini slučaj dobro fundirana komparativna poetika slavenskih jezika. Napokon, jasno je da ima i da može biti slučajeva, kada se pjesnički izraz ne će dati uvjerljivo izvoditi iz suvremenih jezičnih podataka, no u nekima od ovih slučajeva je uska povezanost između pjesničkog izraza u nekih slavenskih naroda toliko očita i jasna, da se nužno nameće pretpostavka o zajedničkom prototipu, koji ih je nekoć vezao i koji ih danas veže.

Kako do toga dolazi i kako se to razvilo, Jakobson tumači a) zajedničkom usmenom tradicijom i b) zajedničkom pisanom (pismenom) tradicijom u slavenskih naroda. U prvu ubraja različne oblike metra u pučkim recitativima (u tužbalicama, 4 + 4 ili 4 + 4 + 4, i, u junačkim pjesmama, 4 + 6), koji se gotovo u jednaku obliku javljaju ne samo u Hrvata i Srba, nego i u Rusa (*plači, pričitanija*), u Makedonaca, Bugara, Moravljana, Slovaka, Poljaka, Lužičkih Srba, Ukrajinaca (zap.) i Bjelorusa, a podjele na dva nejednaka člana (4 + 6) u desetercu nema na pr. u naroda, koji pripadaju ugrofinskim, altajskim ili romanskim jezicima, ili u grčkom jeziku. U našoj (štokavskoj) prosodiji Jakobson naslućuje sistem, koji je strukturalno (po strukturi) srodan nekoć zajedničkom (praslavenskom) sistemu, te u našem desetercu vidi živi preostatak iz te davne praslavenske metričke tradicije. To ga tada vodi do pretpostavke, da su Slaveni i prije raspada velike jezične zajednice morali imati vrlo razvijeno epsko pjesništvo, i da je tradicija, koja se o tome kod njih održala, stara preko tisuću i nekoliko stotina godina. U svezi s time Jakobson postavlja i pitanje o intenzivnijem proučavanju slavenske mitologije, koja nije bila bez utjecaja na slavenski folklor i prema tome na slavensku narodnu pjesmu (v. Jakobsonovu i Ružičićevu raspravu *The Serbian Zmaj Ognjeni Vuk and the Russian Vseslav Epos*, *Annuaire de l'Institut de philologie et d'histoire orientales et slaves* X, Bruxelles 1951).

S poznatim citatom Tredjakovskoga o francuskoj kesi i o ruskim rubljima u njoj, koji bi se — mutatis mutandis — lijepo mogao primijeniti i na naš jezik i na druge slavenske jezike, Jakobson se na istim pozicijama sastaje s Bulahovskim.

U daljim poglavljima, u kojima uglavnom polazi sa područja na kojima je sâm vrlo mnogo dao i koja su mu i inače bliska i odlično poznata (kao što je na pr. područje češko ili rusko), Jakobson raspravlja o počecima slavenske pismenosti i o njezinu značenju za slavenske narode, o jezičnoj i idejnoj ostavštini Solunske braće i o dijalektičkim suprotnostima, koje su kod Slavena u toku razvitka dolazile do izražaja (srodnost i difuznost, simultano približavanje i udaljšivanje, subjektivno i objektivno u jeziku, itd.).

Ako se slavenski realizam dosta široko zahvati i analizira, ne samo da češki realizam XIX vijeka (koji Jakobson smatra jednim od najslabijih razdoblja u češkoj književnosti) otpada kao pojava s nekim specifično slavenskim oznakama, nego otpada i sav ruski realizam, i to ne samo do XVII vijeka, nego i u XIX vijeku, i danas.⁴

Na kraju pisac svoju radnju, iz koje su ovdje iznesene samo neke misli, završava zaključkom, da pošto »Slaveni« i »narodi kojima je slavenski jezik materinski« predstavljaju nazive koji su među sobom sinonimni — primarno općeslavensko dobro predstavlja jezik, te ispitujući bilo što kod Slavena u prvom redu treba ispitivati ono, što je sadržano u njihovu jeziku.

Ovo je, čini se po svemu — prema kriterijima, kojima raspolažemo — zasada zaista najpouzdanije sredstvo, da se na ovom, inače dosta subjektivnom i ćudljivom, polju dođe do rezultata, koji će biti egzaktni i koji će u svemu moći zadovoljiti nauku.

Jagić se u svojim memoarima nadao, da će »želja za zavirivanjem preko domaće ograde, za sravnjivanjem i osvetljavanjem svojega pomoću srodstva« spasiti jedinstvo slavistike, koje se bilo poljuljalo. Odonda nije prošlo trideset godina, a slavenska lingvistika i na tako suprotnim polovima, kao što su SSSR i USA, preko svojih najistaknutijih, najjaćih predstavnika kreće stazama integracije, na kojima se — kao što pokazuje i ovaj Jakobsonov rad — mogu očekivati vrlo zanimljivi i za slavistiku kao cjelinu vrlo dragocjeni radovi.

J. H a m m

⁴ It is vain to look for realism in Russian letters or icons from the eleventh to the seventeenth centuries or in present-day Russia, as Eremin, the keenest Soviet Russian student in this field, recently stated. Furthermore, since the revisionistic essays on Gogol', the alleged founder of the Russian Realist School, justifiable doubts have arisen whether the label »realist« may be applied unreservedly even to the Russian nineteenth century.